УДК: 821.512.154.

КУДАЙБЕРГЕНОВА З. С.
Ж. Баласагын атындагы КУУ, Бишкек
KUDAIBERGENOVA Z. S.
J. Balasagyn KNU, Bishkek

А. СТАМОВДУН АНГЕМЕЛЕРИНИН ТЕМАТИКАЛЫК ЖАНА ПРОБЛЕМАТИКАЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Особенности тематики и проблематики рассказов А.Стамова

The thematic and the problematic features of A. Stamovs stories

Илимий макалада А.Стамовдун ацгемелеринин тематикалык, проблематикалык взгвчвлуктвру идеялык мазмуну анализденди. Жазуучу ацгемелеринде адамдык, моралдык-этикалык, гумандуулук, дин, жаратылыш квйгвйлврунв жана уй булв, суйуу жаш вспурумдвр, жаратылыш, ата-эне темаларына кецири кайрылгандыгы жыйынтыкталды.

Урунттуу свздвр: *ацгеме; жанр; мораль; этика; уй булв; тема; пролематика; ата; согуш; атеист.*

В статье анализируется тематическое разнообразие, особенности проблематики и идеологического содержания рассказов А.Стамова. Делается вывод о том, что писатель в своих рассказах обратил особое внимание на тему семьи, любви, психологии подростков, экологии, родителей, морально-этическую проблематику, гуманистические качества человека.

Ключевые слова: *рассказ; жанр; мораль; этика; семья; тема; пролематика; отец; война; атеист.*

In the article a thematic variety, features of a perspective and ideological content of stories of A. Stamov is analyzed. The conclusion that the writer in the stories paid special attention to a subject of family, love, psychology of teenagers, ecology, parents, a moral and ethical perspective, humanistic qualities of the person is drawn.

Keywords: *story; genre; morality; ethics; seed; theme; prolematics; father; war; atheist.*

Кыргыз прозасынын керунуктуу екулдерунун бири, Кыргыз Республикасынын эл жазуучусу -А. Стамов окурмандарга езунун "Ата", "Кездешуу", "Эки дос" , Бир узум емур", "Убада", "Аялы жакшы керген адам", "Мектеп", "Элдин атын ыр чыгарат" атгуу ацгемелери менен белгилуу. Улуу Ата Мекендик согуш, айыл-чарбадагы енугуулер, ендуруштун калыгтганы-шындагы оош-кыйыш учурлар, уй-буленун туптелушу же ыдырашы, достук мамилелер, ыймандуулук жана адилетсиздик, алдамчылык, диний кез караштар, атуулдук милдеттер, жаратылыш темалары жазуучунун чыгарма-чылыгынын езегун тузуп келет.

Автордун «Ата» ангемеси бир топ жылдар мурда жазылса дагы, азьфкы учурдун орчундуу койгойлврун вз ичине камтып, баалуулугун жоготпой, адамдарга таалим-тарбия, сабак болуп келет. Анда кан майданда жургвн атасын чыдамсыздык менен кутквн кунввсуз наристенин умутунун таш кабышы, кусага баткан суйуктуу жардын кубанычы, коп отпей талкаланган тагдыр, вчпвгвн жек квруу, кетпеген кек маселелери, уй булвдвгу моралдык конфликттер чыгармадагы каармандын кыймыл - аракеттери, диалогдору, психологиялык толгонуулары, аркылуу жеткире ачыкталат.

Жума энеси эквв кан майданда эл-жерин коргоп жургвн атасын чыдамсыздык менен кутушту. Ойлогон ойлору ишке ашып, бир куну ал кайтып келди. Ал учур эне, баланын эн бактылуу кундвру болду. Экввнун сый-урмат менен жашап жатканын квруп ар дайым баланын кввну толуп турчу. Жагдайдын бары атасынын районго жумушка орношкондон кийин взгврду. Иштен кээде эрте, кээде кеч, бир куну келсе, экинчи куну келбей, узун тундврдв апасы экввнун кыжылдашканынын себептерин тестиер бала кепке дейре тушунбей журду. Качан гана ата-энеси чогуу жашабай, кайрадан жалгыз калышканда гана кептин чоо жайына тушунуп, атасынын жаш айымга уйленуп алганын билип, турмуштун оор туйшугун мойнуна алып, узак жолго бет алды. Бир топ жылдардан кийин айыкпас оорууга чалдыгып, ез уйуне кайтып келген атасы менен кайдыгер, чоочун адамдай учурашышы чыгарманын кульминациялык чегине жеткирди.

- “Эзил кайран атам оой! - деп куч менен унумду катуу создум. Мени бир нече адам коштоп кетти. Унум ачык, шоолдоп деле бийик, токтоосуз чыгып жаткансыды, элден белунуп кепке чейин екурдум. Бирок, кезумдвн жаш чыккан жок. Бет аарчымды алып, квзумду бир нече сурттум, бет аарчым деле кургак, журегум деле ордунда. Эзумв жиним келип уялганымдан дагы екурдум. Бирок, баягыдай эле бир кайдыгер адамга вкуруп жаткандай кезумдвн жаш чыкпай койду”-деген эпизод окурманды жашытпай койбойт. [А. Стамов. Ак кар.1981. 143-6]. Атасынын жоругуна ушундан да нааразы болуучу суйломдер табылбас эле.

Автор тескерисинче, энесинин образын баласына карама-каршы коет. Байбиче кулгундой учурларын жалгыздык, кусалык, кайгы менен еткерсе дагы, омурлук жарынын кылган

кыянатчылыгын кектебей, айланып уйун таап келип, сыркоолоп калган куйеесун баладай бапестеп, кездун карегиндей карап, акыркы кундеруне чейин аны менен бирге болду.

Автор ар бир ангемесин езу жыйынтыктап бергендигин атасы езунун женил ойлуулугун, жашоодогу жанылыштыгын, арманын монологу аркылуу бергендигинен байкасак болот: “Ушул сонун дуйнодо кыска жашаарыбызды оз убагында унутуп калат турбайбызбы, чиркин! Карачы, айлананын татынакайлыгын. Эмне учун тенирим адамдардын журогун дал ушул жаратылыштай текши таза жаратпайт. Эртен менен ушинтип кунду карап отурбайм. Чочойтуп коомп коесунар, туболукко жокмун!” [А. Стамов. Кеч кузде .Ф Мектеп. 1981.143-6].

Жума канчалык оз атасьш жоктоп ыйлагысы келсе да, козунон бир тоголок жаш акпай койду, тек гана, “Советтик армиянын катарында журуп, жигитче каза болсо болмок” - деген ойдо катып турду.

Кьфгыз адабиятында жазуучу Ч. Айтматовдун “Делбирим” повестинде ушундай эле кырдаалда Асель менен Ильястын жан дуйносунун жабьфкашы сюжеттин езегун тузсо, "Ата” ацгемесинде атасынан тируулой ажьфаган жаш баланын психологиясындагы взгоруулору, жек квруусу, суйунуусу, алданышы, умутунун узулушу ишенимдуу чагылдьфылган. Автор ангемелеринде каармандарынын бирин да комускодо калтырбай, оз учурундагы ички ойлорун так, даана ачып бере алган кучтуу психолог десек да ашыкча болбос.

А. Стамов езунун “Атеисттин тушу" аттуу эки беттен турган ацгемесинде символикалуу деталдарды (периште, шайтан) пайдаланып, оз учурундагы дагы диний коз караншты чагыл-дырган. Сюжет эпистолярдык маанайда жазылып, Жолдошбектин кудайга арыз кат жолдоосу менен коштолот. Анда периште адамды сабьфдуулукка, адамкерчиликке, ыймандуулукка багыттаса, шайтан (аракка) терс жактарга, кайдыгерликке, ичимдикке, женил ойлуулукка ундейт. Жуму-шунан елерче ичип келген Жолдошбек тушунде кудайдын элчисине жолугуп, анын: "Сен буудайдан жапкан нан жегим келет дедин аны бердим, окууга ©тем, уйленем дедиц, - муну бердим, балалуу-чакалуу болдуц, жогорку окуу жайды буттуц, диссертацияцды жактадын, дагы эмне арманыц бар?” - деген суроосуна жооп катары оз катын женетту. Анда аялына нааразы экендигин билдирип, башка жакшы аял алуу керек экендиги жазылган. Каармандын психо-логиясына периштеге салыштьфмалуу шайтан-дын сезу таасирдуу болгондугу менен жыйын-тыкталат.

Чындыгында, Советтик мезгилде кудайды атоодон айбыгып, атеисттик идеология екум суруп турган кезде мындай ацгемени тобокелчиликке салып, кайраттуулук менен жаратуунун канчалык опурталдуу экендиги биз айтпасак да белгилуу. Жолдошбек жашоодо уй буленун кымбат экендигин, арак ичуунун зыяндыгын керген корунучтуу тушунен кийин гана сезди. Жазуучунун динге болгон коз карашын кьфгыз элинин улуу жазуучусу Т. Касымбеков: "Баш сездун кээ бир жеринде калем-дешимди - улуттук калоритке каныккан элдик жазуучу катары белгилеген элем. Эми ошол пикиримди чечмелеп керейун. Чыныгы жазуучу канчалык элдин каны-жанынан чыкканы менен мурда эскерткендей, ал эч убакта улуттук ченгелинде туткунунда калбайт. Улуттук жазуучу канчалык таланттуу болсо, анда ошончолук демократизм бетон элге жетемдуу, кучтуу келет. Билгенге улуттук жазуучу ар убакта интерна-ционалдуу. Ошого жараша ал эч качан езунун улуттук динин танып: “Кудай жок, мен атеистмин”- деп кекурек какпайт, оной данк издеп “Мен космополитмин дуйненун гражда-нинимин”- деп элин жээрибейт". Жыйынтыктап айтканда, жазуучу А.Стамов - “кудайы кураны бар эзелки элдин кулуну” - деген сыймыктуу оюн айткан. [А.Стамов. Ак кар.1981.145-бет]

Бардык акын-жазуучулар сыяктуу эле А. Стамов суйуу, махабат маселелерине ар бир чыгарма-сында кайрылат. “Кездешуу" аттуу ангемесинде эки жаштын ортосундагы ыйык сезим бардык тоскоолдуктарды жарып еткендугу ишенимдуу чагылдьфат. Аял-затынын кулк-мунезу жашоодогу орду, кез карашы, ой толгоолору психоло-гиялык езгеруулеру калемгердин чыгармала-рында арбын берилген. Бири жашоонун бардык туйшуктеруне чыдаган гумандуу болсо, экинчиси ичи тардыгынан жолдошунун ден-соолугуна кыянатчылык келтирет, учунчусу ендурушке ез салымын кошуу учун суйуусунен кайтат. Ангемелердеги суйлемдер шурудай тизилип бири-бири менен уйкашып куюлушуп тургандай тузулуп, фразеологизмдер макал-лакаптар санат-насыялар кенири орун алган. Айрыкча жазуучу адам баласынын моралдык-этикалык адеп-ахлак маселелеринин туура жагдайда чечмелешине кеместешет, окурмандарды бир жыйынтыкка келтирет.

“Менин байкоомдо, Асанбек адабиятка келер замат туулары менен дароо энесин ээрчий чуркап кеткен кийиктин улагы сымал тез телчикти. Анча-мынча стиддик мучелештеруне карабай “Ала-Тоого” 1959-жылы жарыяланган. “ Ата” ацгеме-синде эле жетилгендик сезген. Адабияттын эшигин ачкан авторлордун кебу, адегенде телчигуу сыяктуу мажурее кадамды баштан кечирет. Аны “окуучулук” курак деп айтсак жарашар. Демек, “андай окуучулук” курактан жетилген куракка кетерулгенге чейин авторго оцой болбойт. Ошентип, Асанбектин жазуучулуктун шыдьф жолун тез тапканынын себеби, анын алдында

тажрыйба топтогон кыргыз жазма адабиятынын мектеби бар эле. Андан белек улуу Манас баш болгон элдик бай фольклор адабяиты жаткан. Ушуга жараша улуу орус адабияты жана Университет ага кепту уйретту. Не болсо да, А.Стамов кыргыз топурагынан енуп чыккан нукура жазуучу. Эне тил ага эне суту менен кошо буткен. “Турк элдери”-деп аталгандардын ичинде кыргыз тили анын туп башаты, теги, ал тургай негизги, мацызы бай, кеп кырдуу, улуу тил. Бекеринен “Манаста”, “кытай кыргыз кылым баскан эл” деп анын байыркылыгы баса айтылбайт. Демек, ошол байыркы кылымдарды карыткан улуу тил - Асанбектин кубаттуу куралы болду. Мурдагы оюмду бышыктасам, анын бардык чыгармалары ыр сыяктуу окулат. Анын тили элпек, кооз музыкадай уккулуктуу, журеке жетимдуу. Аны карапайым айылдык окурмандан тартып, башында эскерткендей, интелектуалдуу окурманга чейин тегиз кабыл алат” [А.Стамов. Эгиз тал.- Б., Бийиктик, 2004. 13-бет]-деген пикири аркылуу Т.Касымбеков калемгердин сезге бай, жазуу стили женекей, чебер прозачы экендигин баса белгилейт. Чыгармадагы образ-дардын ар кандай кырдаалдардагы психоло-гиясын таамай салыштыруулары, ыктуу керкем сез каражаттары, фразеологизмдер, диалогдор, монологдор, деталдар, макал-лакаптар аркылуу ачып, кыргыздын женекей, карапайым тили менен окурмандарга жеткире билген психолог.

Жазуучунун ангемелериндеги проблема-тикалык езгечелуктерду теменкудей жыйын-тыктоого болот:

“Ата” аттуу ангемесинде буледегу эки адамдын ортосундагы конфликттер, адамдардын бири-бирине ишенбеечулугунун ерчуп бара-

Пайдаланылган булактардын тизмеси

тышы, аялдардын уй-буледегу жабырланышы, тестиер балдардын психологиясынын езгерушу жана терс жолдорго барышы чагылдьфылган:

“Атеисттин тушу" аттуу эки беттен турган ацгемесинде ез учурундагы диний кез карашты чагылдьфган. Анда периште адамды сабырдуу-лукка, адамкерчиликке, ыймандуулукка багыт-таса, шайтан (арак) терс жактарга, кайдыгер-ликке, ичимдикке, женил ойлуулукка ундейт;

“Кездешуу" аттуу ангемесинде аялзатынын кулк-мунезу жашоодогу орду, кез карашы, ой толгоолору психологиялык езгеруулеру калемгердин чыгармаларында арбын берилген;

А.Стамовдун ангемелердеги суйлемдер бири-бири менен уйкашып куюлушуп тургандай жазылып, накыл кептер, фразеологизмдер макал -лакаптар кенири орун алган;

Кунумдук турмуштагы диний кез караштарды, атеисттик багыттагы ойлорду, тил маселесин, ар кандай кейгей жараткан кьфдаалдарды ез чыгармасында чагылдьфган

Калемгер ангемелерин мындан бир топ жыл мурда жазса да, андагы олутуу маселелер, гумандуу ойлор, тарбиялык таасири азьфкы учурдун актуалдуулугун темаларына айланып калды.

А.Стамовдун прозалык чыгармалары кьфгыз жазма профессионал адабиятыбыздын тема-тикалык жактан байышына, жаны бийиктиктерге ер алышына, ез мезгилинин социалдык-саясий, тарыхый жана маданий принциптеринин элге жеткиришине чон салымын кошту. Жазуучунун чалкып жаткан романдары, повесттери, адабий табылгалары келечекте системалуу изилдеелерге муктаж.

1. Стамов А.Таанышуу: Ацгемелер. - Ф.: Кьфгызстан, 1966. - 164 б.
2. Стамов А. Кеч кузде: Повесттер жана ацгемелер. - Ф.: Кьфгызстан, 1969. - 280 б.
3. Стамов А. Жаны тууган: Повесттер жана ацгемелер. - Ф.: Кьфгызстан, 1973. - 182 б.
4. Стамов А .Нешерден кийин: Повесттер. - Ф.: Мектеп, 1976. - 516 б.
5. Стамов А Эгиз тал: Повесттер. - Ф.: 1974. - 200 б.
6. Стамов А. Чуй дастандары: Повесттер. - Ф.: Кьфгызстан, 1978. - 492 б.
7. Стамов А .Ак кар: Повесть, ацгемелер. - Ф.: Мектеп, 1981. - 256 б.
8. Стамов А .Жол боюнда жалгыз там: Повесттер. - Ф.: Кьфгызстан, 1985. - 351 б.
9. Стамов А. Жортуул: Тарыхый повесттерден турган роман. - Б.: Учкун, 1992. - 320 б.
10. Стамов А. Эгиз тал: Повесттер. - Ф.: Адабият, 1988. - 415 б.

Рецензенты: Кыдырова П. М. *- кандидат филологических наук, доцент КНУ им. Ж. Баласагына*

Устабаева Г. У. *- кандидат филологических наук, БГУ им. Х. Карасаева*